

<http://doi.org/10.22133/ISIA.2023.375453.1028>

خوانش فضاهای ورودی و گونه‌شناسی آن‌ها از نظر مقیاس و عملکرد در گذر زمان

اصغر مولائی^{۱*}، محمدرضا عزتی مهر^۲، علیرضا داداشپور^۳

^۱ دانشیار گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
---------------	-------

فضاهای ورودی یکی از مهم‌ترین بخش‌های ساختمان‌ها، مجموعه‌های کاربری‌های عمومی و شهرهاست که علاوه بر کارکرد تردد، کنترل و نظارت، هویت آن مجموعه را نشان می‌دهد. در گذشته، اغلب شهرها و بناهای عمومی در بردارنده فضاهای ورودی شامل سردرهای با تشخیص و هویت بصری و فرهنگی برآمده از زمینه بومی بودند. در دوره معاصر نیز فضاهای ورودی اغلب برای مجموعه کاربری‌های بزرگ شهری طراحی و احداث می‌شوند، اما بسیاری از فضاها و بناهای شهری فاقد ورودی طراحی شده هستند که موجب ناخوانایی و تشخیص نداشتن فضا و بنا می‌شود. از این رو، این پژوهش با هدف بازشناسی ضرورت‌ها، گونه‌ها و ویژگی‌های سردر در معماری و شهرسازی ایران انجام شده است. روش تحقیق این پژوهش کیفی با رویکرد توصیفی - تحلیلی است که با شیوه‌های مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی و روش تحقیق این پژوهش کیفی با رویکرد توصیفی - تحلیلی است که با شیوه‌های مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی و پژوهش میدانی انجام می‌شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که سردرها در دوره‌های مختلف با هدف هویت‌بخشی، خوانایی، حس ورود، انتقال پیام، حس تعلق خاطر، نشانه‌ای و نمادین احداث می‌شده‌اند. فضای سردر، به‌منزله بخشی از فضای ورودی، علاوه بر این که نقش مهمی در معرفی اماکن شاخص دارد، با داشتن معیارهای طراحی از جمله جلوه بصری مطلوب می‌تواند به منزله نشانه، حتی در سطح ملی، مطرح شود. بنابراین، تا حد امکان باید در ساخت سردر به اصول، کیفیت‌ها و معیارهای طراحی توجه شود؛ زیرا بی‌توجهی به معیارهای طراحی موجب می‌شود نه تنها سردر فضای ورودی معرف خوبی برای نوع کاربری و عملکرد مکان نباشد، بلکه قابلیت‌ها و خصوصیات لازم برای تبدیل شدن به نشانه شهری و نماد ملی را نداشته باشد و حس تعلق خاطر به مکان کم‌رنگ شود.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۱/۹/۱۳

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۱۰/۷

واژگان کلیدی:

گونه‌شناسی

فضای ورودی

سردر

کارکرد

*نویسنده مسئول

رایانامه: a.molaei@tabriziau.ac.ir

نحوه استناددهی:

مولائی، اصغر، عزتی مهر، محمدرضا و داداشپور، علیرضا (۱۴۰۱). خوانش فضاهای ورودی و گونه‌شناسی آن‌ها از نظر مقیاس و عملکرد در گذر زمان. مطالعات میان‌رشته‌ای معماری ایران، ۱(۲)، ۵۵-۷۰.

ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ <https://www.usc.ac.ir>

مقدمه

سردر از اولین عناصری است که در فضای ورودی توجه‌ها را جلب می‌کند (سلطانزاده، ۱۳۷۲، ص ۱۷؛ روبی، ۱۳۸۸، ص ۱۸؛ چلونگریان و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۳؛ حانزی مازندرانی، ۱۳۸۸، ص ۲۳). از گذشته سردر ورودی در مقیاس‌های گوناگون بر دروازه‌های شهرها مثل دروازه‌های هشت‌گانه تبریز، دروازه محلات نظیر درب ورودی محله نوبر، گجیل، ورودی خانه‌ها، ورودی بازارها، ورودی مساجد و... احداث می‌شد (Elkhhayat, 2015). اما با گذشت زمان، در پروژه‌های جدید به این عنصر مهم و باارزش تاریخی معماری توجه کمتری شده یا در اغلب موارد، در صورت پرداختن به این عنصر، در طراحی و ساخت آن به یکسری مفاهیم بسیار مهم طراحی سردر و فضای ورودی توجه نشده و این عامل نیز باعث خلق عناصر بی‌هویت در شهرها شده است (قریب، ۱۳۸۲، ص ۲۸؛ چلونگریان و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۱۴؛ خادمی و رفیعی جوزم، ۱۳۸۸، ص ۸۴). مثلاً در ورودی شهرهای امروزی، حتی از سردر ورودی به‌منزله دروازه نیز خبری نبوده و فقط به تابلوهای خوشامدگویی بسنده شده است. طراحی سردرها برای مجموعه کاربری‌های عمومی یکی از شناسه‌ها و نمادهای آن مجموعه به‌شمار می‌رود. مهم‌ترین ضرورت توجه به این امر، تأثیر سردر با کیفیت در وجه نمادین، رقابت‌پذیری آن و تقویت تعلق خاطر و احساس هویت به آن در مجموعه‌هایی همچون دروازه‌های شهری می‌شود. از طرف دیگر، بی‌توجهی به جایگاه و اهمیت سردرها در هویت کاربری‌های عمومی و کم‌توجهی به وجوه کیفی فضاهای ورودی به‌ویژه کیفیت‌های خوانایی، خاطره‌انگیزی، اجتماع‌پذیری و رویدادمداری، کیفیت نشانه‌ای و نمادین سردرها موجب بروز مسائل ادراکی و عملکردی و در نتیجه ضعف هویت آن مجموعه می‌شود. هدف اصلی این پژوهش، بازشناسی ضرورت‌ها، گونه‌ها و ویژگی‌های سردر در معماری و شهرسازی ایران است.

روش تحقیق

با طرح مسئله پژوهش، پرسش اصلی این مقاله عبارت است از: انواع و گونه‌های فضاهای ورودی و سردرها در معماری ایران کدام‌اند؟ همچنین در این راستا می‌توان پرسش‌های فرعی تحقیق را به شرح ذیل بیان کرد: «فضاهای ورودی در معماری سنتی و معاصر ایران و جهان چه ویژگی‌هایی دارند؟» با توجه به پرسش‌های مطرح‌شده، تحقیق حاضر نیازمند روش تحقیق کیفی با رویکرد توصیفی - تحلیلی است که با شیوه‌های مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی و پژوهش میدانی انجام می‌شود. فرایند انجام تحقیق به این صورت است که پس از طرح مسئله و ضرورت آن به واژه‌شناسی، گونه‌شناسی، بررسی تحلیلی ویژگی‌های سردرها از گذشته تا معاصر در جهان و ایران پرداخته شده و در پایان بحث، جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ارائه می‌شود.

پیشینه تحقیق

طراحی دالان‌های دروازه‌ای با فهم سازوکارهای طراحی شهری در فرایند سامان‌دهی و ارتقای کیفیت محیطی مکان‌های همگانی بیرونی جای پا پیدا می‌کند (بهزادفر و همکاران، ۱۳۹۹). خادمی و رفیعی جوزم در پژوهشی با عنوان «بررسی مؤلفه‌های کیفیت محیط در فضای ورودی شهرها» به این نتیجه رسیدند که کیفیت ساخت‌وساز حاشیه ورودی به‌صورت پراکنده نشان‌دهنده خودروبودن جریان توسعه و نبود نظارت بر این فضاهاست (خادمی و رفیعی جوزم، ۱۳۸۸، ص ۲). پژوهش مذکور فضاهای ورودی شهرها را با توجه به ویژگی‌های فرمی، عملکردی و معنایی بررسی کرده و سپس فضاهای ورودی را به سه حوزه نیمه‌مستقل خارجی، مستقل میانی و نیمه‌مستقل داخلی تقسیم‌بندی می‌کند و در نهایت مؤلفه‌های فرم، عملکرد و معنا را در فضاهای شهری بررسی و آن‌ها را در سه حوزه ورودی شهر ارزیابی می‌کند (خادمی و رفیعی جوزم، ۱۳۸۸). در پژوهشی دیگر تحت عنوان «بررسی ویژگی‌های فضای ورودی به‌عنوان مفصل و حریم بصری در عرصه‌های عمومی مجاور» ابتدا ویژگی‌های فضای ورودی خانه‌ها را در بافت کهن شناسایی و سپس جایگاه و نقش فضاهای ورودی در تبیین اصل محرمیت را در بافت کهن بررسی می‌کند. این پژوهش نشان می‌دهد هرچه از عرض و عمومیت معبر مجاور این فضا کاسته می‌شود، تناسب، اجزا و ابعاد

کالبدی فضای ورودی کاهش می‌یابد. این درحالی است که ورودی‌های شکل‌یافته در گذر اصلی، به‌منزله عمومی‌ترین معبر، واجد تمامی اجزای تشکیل‌دهنده فضاهای ورودی است که اجزای آن در معابر فرعی و بن‌بست درحکم فضایی نیمه‌عمومی - نیمه‌خصوصی تا حد یک درب کاهش می‌یابد (علی‌الحسابی و قربانی، ۱۳۹۳، ص ۲۰).

قریب در پژوهش خود با عنوان «ضوابط سامان‌دهی و معیارهای طراحی شهری برای مبادی ورودی شهرها» ابتدا انواع ورودی شهرها را شناسایی می‌کند و آن‌ها را در سه گروه ورودی شهر - خیابان، ورودی شهر ایستگاه راه آهن و ورودی شهر - فرودگاه دسته‌بندی می‌کند. در ادامه این پژوهش، به عوامل مؤثر در طراحی فضا و محیط پیرامونی مسیرهای ورودی به شهر اشاره شده و کیفیت‌های حس مکان، پیوستگی وحدت و توالی فضاها، تناسب، لبه‌ها و ویژگی‌های ریتم‌دار و خطی فضا بیان شده و درنهایت ضوابط و معیارهای طراحی ازجمله خلق مناظری متنوع، ساخت کاربری‌های گوناگون، حفظ مقیاس و اندازه به نسبت مناطق همجوار، ایجاد خط آسمانی موزون، به‌وجودآوردن فضاهای متنوع و دلپذیر در طول مسیر و... مطرح می‌شود (قریب، ۱۳۸۲).

در پژوهشی دیگر با عنوان «طراحی ورودی شهر با رویکرد هویت‌بخشی به فضای شهری»، که با هدف طراحی دوباره بخش فراموش‌شده شهری به شکل امروزی با توجه به نیازهای زمان حال و شناخت هویت شهری انجام شده است، ابتدا مفهوم و اجزای تشکیل‌دهنده فضای شهری بررسی و سپس مفهوم ورودی شهر جزئی از اجزای تشکیل‌دهنده فضای شهری بوده مطرح می‌شود. در ادامه مفاهیم هویت، هویت شهری بررسی و درنهایت به طراحی فضای ورودی شرقی شهر زنجان منجر شده است (ترابی و سیما، ۱۳۹۳).

داودپور و مغاره (۱۳۸۸) در پژوهش خود با عنوان «ضوابط ارزیابی نقش و کارکرد دروازه و فضای ورودی شهرها» ابتدا به بیان مفهوم ورودی شهر می‌پردازد و مطرح می‌کند که ورودی مکانی است خلق‌شده برای یک اتفاق که معنای این اتفاق، ورود و خروج آگاهانه از دنیایی به دنیای دیگر است (داودپور و مغاره، ۱۳۸۸، ص ۱). سپس به نیازهای انسانی در فضای معماری و شهری پرداخته و مهم‌ترین خواسته‌ها و نیازهای انسان را براساس نظرات والمسللی، بنتلی، مازلو، پانتر و کارمونا ارائه می‌کند. در ادامه به دسته‌بندی ورودی‌ها و تعریف آن‌ها پرداخته و درنهایت به ارائه دستورالعمل ارتقای نقش ورودی شهر و ارزیابی دروازه قرآن شیراز براساس مؤلفه‌های نقش اجتماعی ورودی شهر و نقش انتقالی - ارتباطی ورودی شهر می‌پردازد (داودپور و مغاره، ۱۳۸۸). غفوریان و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله خود تحت عنوان «گونه‌شناسی سازمان فضایی و سلسله‌مراتب ورود در خانه‌های ایرانی با تأکید بر محرمیت» به بررسی محرمیت در خانه‌های تاریخی تهران از طریق گونه‌شناسی فضاهای ورودی می‌پردازند. به همین منظور، خانه‌های تاریخی محله‌های سنگلج و امامزاده یحیی را از طریق مرور نقشه‌ها و بازدیدهای میدانی مطالعه می‌کند. نتایج حاکی از آن است که سلسله‌مراتب ورود به خانه‌ها متناسب با نیازهای ساکنان بوده است (غفوریان و همکاران، ۱۳۹۶). راستجو و بمانیان (۱۳۹۸) در پژوهش خود تحت عنوان «گونه‌شناسی ساختار فضایی خانه معاصر ایرانی با تکیه بر محرمیت و سلسله‌مراتب، نمونه موردی: خانه‌های تهران در دهه‌های ۵۰، ۶۰، ۷۰ و ۸۰» به تدوین الگوی ارتباطات فضایی خانه معاصر با توجه به فرهنگ می‌پردازد؛ به همین منظور، شاخص‌های فرهنگی مؤثر در ارتباطات فضایی خانه شناسایی و با استفاده از پرسش‌نامه شاخص‌های مؤثر شناسایی و درنهایت الگوی غالب با توجه به تحلیل‌های انجام‌شده تدوین می‌شود. نتایج به‌دست‌آمده بر آن است که با گذشت زمان، خانه‌ها محرمیت و سلسله‌مراتب بیشتری داشته‌اند (راستجو و بمانیان، ۱۳۹۸). اسلامی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهش خود به شناخت مهم‌ترین عوامل مشترک در شکل‌گیری ورودی‌ها از گذشته تا به امروز می‌پردازند. به همین منظور، ابتدا با شناسایی ویژگی‌ها و مؤلفه‌ها سه گونه دفاعی، آیینی و عملکردی برای ورودی‌ها شناسایی شده و در ادامه نیز با استفاده از تحلیل‌های فضایی سه گونه دیگر ورودی‌های دوبعدی، دوو نیم‌بعدی و سه‌بعدی معرفی می‌شوند (اسلامی و همکاران، ۱۳۹۶). افرادی (۱۳۹۵) در مقاله خود تحت عنوان «گونه‌بندی شیوه طراحی و ساخت درب‌ها و سردرهای بافت تاریخی رشت از دوره قاجار تاکنون» به تدوین معیارهای لازم برای گونه‌شناسی سردرها و درهای بافت تاریخی می‌پردازد. به همین منظور، با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و برداشت‌های میدانی، سردرها و درهای بافت

تاریخی شهر رشت را به شش دسته تقسیم می‌کند. این شش دسته شامل دوره قاجار و قبل از آن، برمبنای گونه تاریخی، سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۴۰ برمبنای گونه سنتی ساده و پرکار و سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۷۰ برمبنای گونه تلفیقی و تقلیدی و دوره متأخر برمبنای گونه مدرن است. با توجه به مطالعات انجام‌شده، نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که با گذشت زمان و بروز تحولات در زمینه‌های گوناگون از توجه به طراحی سردرها رفته‌رفته کاسته شده و ورودی‌ها صرفاً به یک تیغه محدود شده‌اند (افرادی، ۱۳۹۵).

جدول ۱: گزیده پیشینه پژوهش

پژوهشگران	عنوان	نکات مهم
بهادفر و همکاران (۱۳۹۹)	طراحی دالان‌های دروازه‌ای شهر	مطالعه طراحی ورودی‌های شهری با سازوکار طراحی شهری و معرفی نمایانگرها و کیفیت‌های محیطی فرایند طراحی دالان‌های دروازه‌ای.
خادمی و رفیعی جوزم (۱۳۸۸)	بررسی مؤلفه‌های کیفیت محیط در فضای ورودی شهرها	بررسی فضای ورودی شهرها براساس ویژگی‌های فرمی؛ عملکردی و معنایی؛ دسته‌بندی فضاهای ورودی در سه حوزه مستقل خارجی، مستقل میانی و مستقل داخلی.
علی‌الحسابی و قربانی (۱۳۹۳)	بررسی ویژگی‌های فضای ورودی به‌منزله مفصل و حریم بصری در عرصه‌های عمومی مجاور	کاهش عرض و عمومیت معبر مجاور فضای ورودی به تناسب، به کاهش اجزا و ابعاد کالبدی فضای ورودی منجر می‌شود.
قریب (۱۳۸۲)	ضوابط سامان‌دهی و معیارهای طراحی شهری برای مبادی ورودی شهرها	تقسیم‌بندی ورودی‌های شهری در سه حوزه خیابان، راه آهن و فرودگاه؛ بیان کیفیت‌های حس مکان، پیوستگی وحدت و توالی فضاها، تناسبات، لبه‌ها و ویژگی‌های ریتم‌دار و خطی فضا؛ ارائه معیارها و ضوابط طراحی؛ خلق مناظری متنوع؛ ساخت کاربری‌های گوناگون؛ حفظ مقیاس و اندازه به‌نسبت مناطق همجوار؛ ایجاد خط آسمانی موزون؛ به‌وجودآوردن فضاهای متنوع و دلپذیر در طول مسیر.
ترابی و سیما (۱۳۹۳)	طراحی ورودی شهر با رویکرد هویت‌بخشی به فضای شهری	تأکید بر شناخت مفهوم هویت و هویت شهری و مؤلفه‌های هویت شهری.
داودپور و مغاره (۱۳۸۸)	ضوابط ارزیابی نقش و دروازه و فضای ورودی شهرها؛ مطالعه موردی دروازه قرآن کارکرد شیراز	بررسی انواع ورودی‌ها؛ تأکید بر مؤلفه‌های نقش اجتماعی ورودی شهر با زیرمؤلفه‌های عملکردی، زیبایی‌شناختی و هویتی؛ نقش انتقالی؛ ارتباطی ورودی شهر با تأکید بر زیرمؤلفه‌های عملکردی و زیبایی‌شناختی.
غفوریان و همکاران (۱۳۹۶)	گونه‌شناسی سازمان فضایی و سلسله‌مراتب ورود در خانه‌های ایرانی با تأکید بر محرمیت	توجه به نیازهای ساکنان؛ گونه‌شناسی فضاهای ورودی خانه‌ها.
راستجو و بمانیان (۱۳۹۸)	گونه‌شناسی ساختار فضایی خانه معاصر ایرانی با تکیه بر محرمیت و سلسله‌مراتب؛ نمونه موردی: خانه‌های تهران در دهه‌های ۵۰، ۶۰، ۷۰ و ۸۰	توجه به فرهنگ در خانه‌ها؛ توجه به اصل محرمیت؛ استخراج الگوهای غالب در ورودی‌ها.
اسلامی و همکاران (۱۳۹۶)	گونه‌شناسی ورودی در معماری عملکردی و کالبد	شناسایی عوامل شکل‌دهنده ورودی‌ها از گذشته تا به امروز؛ دسته‌بندی ورودی‌ها به‌صورت دفاعی، آیینی و عملکردی؛ ارائه دسته‌بندی دیگر به‌صورت دوبعدی، دوونیم‌بعدی و سه‌بعدی.
افرادی (۱۳۹۵)	گونه‌بندی شیوه طراحی و ساخت درب‌ها و سردرهای بافت تاریخی رشت از دوره قاجار تاکنون	دسته‌بندی سردرها به شش دسته دوره قاجار و قبل از آن، برمبنای گونه تاریخی، سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۴۰ برمبنای گونه سنتی ساده و پرکار، سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۷۰ برمبنای گونه تلفیقی و تقلیدی و دوره متأخر برمبنای گونه مدرن.

مبانی نظری

واژه‌شناسی

سردر در لغت‌نامه معین اسم مرکب متشکل از «سر+در» به معنای «بالای در و یا آستانه خانه» است (معین، ۱۳۹۱، ص ۱۸۶۳). معنای لغوی سردر در فرهنگ فارسی عمید «بالای چارچوب در خانه، بالای در» عنوان شده است (عمید، ۱۳۶۲، ص ۶۱۱). معنی سردر در لغت‌نامه دهخدا بدین‌صورت ذکر شده است: «زینتی از بنا یا خانه که بر سر در خانه سازند» (دهخدا، ۱۳۷۵، ص ۶۷۵). سردر در کتاب فرهنگ واژه‌های معماری سنتی ایرانی عبارت است از: عمارت ورودی، تزئینات اطراف در ورودی، سازه و ساخت‌وسازهای بالای در، دروازه (فلاح‌فر، ۱۳۸۸). ورودی به معنای محل ورود، مدخل، در یا فضایی است که از آنجا وارد خانه می‌شوند (فلاح‌فر، ۱۳۸۸). عمل ورود می‌تواند گذر از درون یک سطح باشد یا در حالات ظریف‌تر، اختلاف سطح می‌تواند علامت گذر از یک فضا به فضایی دیگر باشد (ترابی و سیما، ۱۳۹۳، ص ۸۶). در تعریف به دروازه‌های بزرگ و مداخل اصلی ورود به ابنیه و یا محوطه‌های خاص «سردر» گفته می‌شود. در محل سردرهای اماکن مهم مانند مسجد، کلیسا و ساختمان‌های دولتی معمولاً سازه‌های ویژه‌ای می‌سازند تا مردم بتوانند ورودی اصلی آن را به‌آسانی بیابند (فلاح‌فر، ۱۳۸۸).

یکی از بحث‌برانگیزترین موضوعات عصر حاضر هویت است و هرکس به طریقی نگران هویت است. هویت پاسخی است به پرسش درخصوص چیستی یا کیستی موجودات.^۱ معنی این واژه در لغت‌نامه آکسفورد چنین ذکر شده است: «آنچه که کسی یا چیزی هست، همان بودن»^۲؛ درحقیقت هویت مجموعه‌ای از صفات و مشخصات است که باعث تشخیص یک فرد از افراد دیگر و یا یک شی از اشیای دیگر می‌شود و هدف از تعیین هویت، پیدا کردن اشخاص و اشیا از یکدیگر است (بهبزادفر، ۱۳۸۶، ص ۲۲). انسان تنها پدیده‌ای است که دغدغه هویت دارد؛ زیرا به گفته سارتر، وجود بر ماهیت (درمورد انسان) تقدم دارد (قاسمی، ۱۳۸۳، ص ۳). هویت انسان دارای جنبه‌های شخصی و جمعی است که در اولی انسان به طرق گوناگون به کیستی خود می‌اندیشد و به دنبال ابزاری می‌گردد که از طریق آن، خود را تبیین کند. در هویت جمعی، انسان با حضور یافتن در جمع، علاوه بر آن‌که هویت شخصی، یعنی نام، منزلت اجتماعی و روابط مشخص با دیگران را دراراست، با گرفتن عناصر مشترکی که فرهنگ خوانده می‌شود هویت جمعی می‌یابد و با مجموعه این مسائل دارای تاریخ مشترک می‌شود (پاکزاد، ۱۳۸۶). ضرورت‌های احداث سردر عبارت‌اند از: هویت‌بخشی به اماکن و ابنیه، تسهیل خوانایی و جهت‌یابی، القای حس ورود به شهر، انتقال پیام و مفهوم ویژه به مخاطبان، برانگیختن حس تعلق خاطر در شهروندان، مطرح‌شدن به‌منزله نشانه شهری و نماد ملی.

سردر ورودی، درحکم معرف حریم شهر/ محله/ بنا، اولین چیزی است که ساکنان و مسافران به هنگام ورود با آن مواجه می‌شوند؛ بنابراین سردر ورودی باید بیانگر محرمیت و عمومیت نوع فضا باشد. اگر سردر ورودی با دید همه‌جانبه طراحی شود، حتی می‌تواند به‌منزله نخستین تصویر ذهنی از شهر/ محله/ بنا در ذهن ساکنان و مسافران حک شود. در صورتی که پیش‌فضاهای سردر ورودی پیش از رؤیت سردر، نوع فضای درونی را برای ساکنان و مسافران معین کنند، سردر صرفاً جنبه نمادین خواهد داشت؛ باین‌حال سردر ورودی همچنان به ایفای نقش خود به‌منزله معرف حریم خواهد پرداخت.

۱. معادل واژه هویت در زبان انگلیسی کلمه Identity است.

جدول ۲: خلاصه اصول و ضرورت‌های سردرها در تاریخچه جهانی از گذشته تا عصر حاضر

ضرورت‌ها	علل
هویت بخشی	هر بنا و مجموعه عمومی و خصوصی نیازمند ورودی و سردر شاخصی است که معرف شخصیت و هویت و به مثابه شناسنامه آن عمل کند.
خوانایی	وجود سردر در ابنیه و اماکن موجب شناسایی آسان آن‌ها می‌شود و در موقعیت‌یابی نیز به مردم یاری می‌رساند.
حس ورود	هر بنا و مکان و یا شهری باید فضای ورودی شاخصی داشته باشد تا دو فضای پیوسته یا توده - فضا از هم جدا و حس ورود به شهروندان تلقین شود.
انتقال پیام	سردرها به علت داشتن بیشترین تزئینات در نمای فضای ورودی، بیشتر از سایر اجزای فضای ورودی توجه مردم را جلب می‌کنند؛ بنابراین می‌توان با نصب کتیبه از آن‌ها بهره جست.
حس تعلق و خاطره‌انگیزی	سردرها و فضاهای ورودی به علت این‌که از قرن‌های نخستین توجه معماران را جلب کرده بودند می‌توانند تأثیر مثبتی در خلق حس تعلق خاطر داشته باشند.
نشانه و نماد	سردرها بنابر تزئینات، نقوش، قدمت و کارکردشان می‌توانند حتی نماد ملی تلقی شوند.

تاریخچه سردرها و فضاهای ورودی

فضاهای ورودی در مقیاس‌ها و دوره‌های گوناگون تاریخچه‌ای به قدمت تاریخ معماری و شهرسازی دارد. تاریخچه احداث فضاهای ورودی را می‌توان در دو بخش ایرانی و جهانی بررسی کرد که هر یک از آن‌ها نیز شامل دوره‌های معاصر و قبل از آن می‌شوند.

تاریخچه احداث سردرها و فضاهای ورودی در ایران

فضاهای ورودی در دوره پارسی (پیش از اسلام) با تأکید بر معیارهای مذهبی و امنیتی احداث می‌شد. این امر در زیگورات چغازنبیل به صورت واردنشدن از ورودی‌های مستقیم (برای احترام به آیین زرتشتی) ملاحظه می‌شود (پیرنیا، ۱۳۸۴، ص ۳۶). در دوره پارسی نیز انسان به سوراخ‌هایی که در جوانب پردرخت کوه‌ها حفر و با شاخه‌های درخت مسقف می‌شد یا به غارها پناه می‌برد (گیرشمن، ۱۳۷۲، ص ۱۰). آنان فضای ورودی را با سنگ، چوب و مصالح طبیعی دیگر پوشش می‌دادند تا بتوانند در مقابل حمله دشمن خارجی از خود محافظت کنند و مانع ورود دشمن به پناهگاهشان شوند. با گذر زمان، انسان به پیشرفت‌هایی در زمینه ساخت‌وساز دست یافت و توانست برای خود خانه‌ای بسازد که با پناهگاه‌های قبلی او مثل غارها متفاوت بود. با گذر زمان، خانه‌ها وسیع‌تر شدند و برای آن‌ها درهایی گذاشته شد که اکنون محل نصبشان مشهود است (گیرشمن، ۱۳۷۲، ص ۱۶). از دوران باستان هنر و معماری ایران شامل اصول و معیارهایی برگرفته از شیوه‌های زندگی ایرانیان و شرایط اقلیمی بود و می‌توان آموزه‌های اخلاق ایرانیان را در آثار معماری آن‌ها نیز مشاهده کرد. مثلاً اجتناب از بیهودگی هم در آثار معماری دوران پیش از اسلام و هم بعد از اسلام مشهود است. در این میان، سردرها نیز از این اصول ساخت‌وساز بی‌بهره نبودند و از آن پیروی می‌کردند.

در دوران باستان، ورودی‌ها به شکل دو سکو و درها نیز به شکل دوکوبه‌ای ساخته می‌شدند (پیرنیا، ۱۳۸۴، ص ۳۶). برای جلوگیری از اشراف بیرون به درون، اکثر ورودی‌ها غیرمستقیم و طوری ساخته می‌شد که به راحتی نتوان به خانه راه و اشراف یافت. طراحی ورودی در دوره پارسی به عوامل متعددی بستگی داشت؛ از جمله یکی از این عوامل اقلیمی بود که برای جلوگیری از ورود باد به خانه، با توجه به جهت مسیر وزش باد، ورودی به گونه‌ای جای‌گذاری می‌شد که در مسیر باد قرار نگیرد. ایلامی‌ها برای معنویات و آخرت ارزش زیادی قائل بودند و برای آن‌ها معابد بسیار اهمیت داشت. آن‌ها در معابد خود از تمائیل مجسمه‌های حیوانات نظیر شیر، گاو و سگ استفاده می‌کردند و بر این باور بودند که از طریق آن‌ها از معابد مراقبت می‌کنند (پیرنیا، ۱۳۸۴، ص ۳۶). در دوره پارسی از سنگ، که به وفور در محل ساختمان کاخ یافت

می‌شد، آزادانه برای ساختن صفتها، دروازه‌ها، پلکان‌ها و ستون‌ها استفاده می‌شد (گاردنر، ۱۳۸۱، ص ۶۵). سردرها در این دوره، علاوه بر شکوه و عظمتی که به مجموعه‌ها می‌دادند، نقش کنترل ورود و خروج را نیز برعهده داشتند. در طراحی این سردرها علاوه بر تمثال‌های نمادین، از پتکانه‌ها و غزه‌ها نیز استفاده می‌کردند.

در دوره پارتی، با توجه به شرایط کل مناطق ایران، استفاده از سنگ مقدور نبود و سعی می‌شد از مصالح بومی استفاده شود که علاوه بر تناسب این مصالح با اقلیم منطقه، حمل آن‌ها نیز آسان‌تر بود. شیوه طراحی سردر ورودی پارت‌ها منحصر به فرد بود. آن‌ها به صورت آزمون و خطا توانستند اصول خاصی در طراحی سردر ابداع کنند. پارت‌ها علاوه بر تأمین امنیت برای جلوه‌دادن شکوه و عظمت خود، از سردرها استفاده می‌کردند که اغلب برای ساخت آن‌ها از سنگ و گچ استفاده می‌شد و در نهایت با ظریف‌کاری‌هایی به آن‌ها جلوه‌ای زیبا می‌دادند.

شیوه خراسانی با ورود اسلام به ایران همراه بود. در این شیوه، به ارزش‌های انسانی توجه می‌شد و از مفاهیم ارزش‌های پیش از اسلام فاصله می‌گرفت؛ به گونه‌ای که در معماری این دوره اثر می‌گذشت و در طراحی سردرها نیز از این مفاهیم بهره می‌گرفت. در این دوره، برای امنیت و نشانه‌گذاری از سردرها استفاده می‌شد و در ساختشان از مفاهیمی نظیر بی‌پیرایگی، رعایت تناسبات انسانی و ارزش‌های انسانی و از مصالحی مانند سنگ، گچ و مصالح بومی آن منطقه بهره گرفته می‌شد.

در دوره زاری، از مجموع مفاهیم معماری پارسی، پارتی و خراسانی استفاده شده است (پیرنیا، ۱۳۸۴، ص ۱۵۸). در این دوره، علاوه بر تأمین امنیت برای نشان‌دادن شکوه، عظمت و زیبایی معماری این دوره، از سردرها بهره می‌گرفتند. برای ساخت این سردرها از مصالحی مانند سنگ، آجرهای پیش‌بر، کاشی و گچ استفاده می‌کردند. سرزمین آذربایجان در معماری ایران در رده نخست اهمیت جای دارد؛ زیرا سه شیوه معماری ایران یعنی پارسی، آذری و اصفهانی از آن سرچشمه گرفته و به سراسر ایران رسیده است (پیرنیا، ۱۳۸۴، ص ۲۰۶). در شیوه آذری، برای نشان‌دادن شکوه، عظمت و زیبایی معماری از سردرها استفاده می‌کردند و در ساخت این سردرها، از هندسه پیچیده، رعایت تناسبات و مصالحی نظیر سنگ لاشه، گچ، آجر و کاشی و بیرون‌آمدگی و فرورفتگی و برای نوشته‌های روی سردر مساجد از نگاره‌های چلیپایی استفاده می‌کردند؛ برای نمونه می‌توان سردر مسجد کبود را مثال زد.

شیوه اصفهان آخرین شیوه معماری ایران است. در این دوره، به نسبت دوره آذری از مفاهیم ساده‌تری استفاده شده است؛ برای مثال هندسه پیچیده در شیوه آذری جای خود را به هندسه ساده داده است. در این دوره، برای نشانه‌گذاری و زیبایی به طراحی سردر می‌پرداختند. از مفاهیمی مانند هندسه ساده، اندازه‌های یکسان و مصالحی نظیر آجر، چوب و کاشی‌کاری استفاده می‌کردند. در دوره صفویه، علاوه بر کاشی‌کاری از رنگ نیز برای تزئینات بهره می‌بردند (زارعی، ۱۳۹۶، ص ۲۴۹). برای نمونه می‌توان به سردر قیصریه اشاره کرد.

در معماری دوره معاصر ایران، سردرهای متعددی احداث شده است. سردر باغ ملی یکی از مشهورترین نمونه‌ها در ایران است که در تهران خیابان امام در فاصله کمی از میدان توپخانه ضلع غربی اداره پست و ضلع شرقی وزارت امور خارجه واقع شده است. سردر باغ ملی پیش از برج آزادی نماد پایتخت بود. این سردر، برای ورود به میدان مشق (مارش فرانسوی)، که از بزرگ‌ترین میدان‌های نظامی تهران بود، در زمان فتحعلی شاه قاجار به دستور رضا پهلوی (وزیر جنگ وقت) در سال ۱۳۰۱-۱۳۰۴ ساخته شد. در طراحی آن، تلفیقی از سبک معماری ایرانی و اروپایی به‌ویژه کاشی‌کاری و کلاه فرنگی مشاهده می‌شود. مصالح به‌کاررفته در سردر از سنگ، آجر، چوب، آهن و برنز است.

جدول ۳: مبانی و ویژگی‌های سردر ورودی در سوابق ایرانی

دوره	اصول و مبانی شکل‌گیری	ویژگی‌های طراحی	نمونه‌ها و مصادیق	
ایلامی	تأکید بر باورها و ارزش‌های مذهبی؛ حفاظت و امنیت؛ نشانه‌گذاری	مسیر مورب‌وار؛ استفاده از مصالح طبیعی نظیر خشت	معبد چغازنبیل و دروازه هگمتانه	
	پارسی	حفظ درون‌گرایی؛ شکوه و قدرت حکومتی؛ نمادین؛ کنترل ورود و خروج؛ تأثیرپذیری از اقلیم	دارای ستون‌های بلند و دهانه‌های بزرگ و نقوش برجسته؛ مصالح سنگی؛ کتیبه‌های نمادین؛ میناکاری؛ به‌کارگیری غزه‌ها و پتکانه‌ها؛ مجسمه‌های بزرگ	دروازه‌های کاخ تخت جمشید
		پارتی	شکوه؛ اصول دفاعی و امنیتی؛ توجه به اقلیم	کاخ سروستان و شهر صدرروازه
		خراسانی	محرمیت و درون‌گرایی؛ حفاظت و امنیت	سردر مسجد پیامبر و سردر مسجد جامع فهرج
رازی	مجلل و مزین	استفاده از آجر پیش‌بر و کاشی؛ بلندشدن و وجود تزئینات از قبیل آجرکاری معقلی	سردر مسجد جامع یزد و قزوین	
	آذری	تأکید بر هندسه و تنوع و زیبایی	هندسه پیچیده؛ رعایت تناسبات؛ اندازه بزرگ؛ مصالح بومی و بهره‌گیری از کاشی‌کاری؛ نگاره‌های چلیپایی	سردر مسجد زواره، دروازه‌های ارگ سلطانیه و ربیع رشیدی
		اصفهانی	زیبایی؛ جهت‌گیری به‌سوی قبله	سردر مسجد شیخ لطف‌الله و سردر قیصریه
پهلوی اول و دوم	مدرن و پست‌مدرن	فقدان هماهنگی بصری؛ استفاده از عناصر فاقد عملکرد مانند سنتوری	عمارت قصر یاقوت	
	جمهوری اسلامی	تأکید بر هویت؛ خوانایی و معنویت	استفاده از فناوری‌ها و مصالح نوین (بتن، فلز)	سردر دانشگاه‌های شریف، علم و صنعت و تربیت مدرس

باستان
پیش از اسلام)

پس از اسلام

معماری

تاریخچهٔ احداث سردرها و فضاهای ورودی در جهان

یونانی‌ها در ساخت آثار معماری بسیار تحت تأثیر طبیعت و زیبایی پیرامون خویش بودند (زارعی، ۱۳۹۲، ص ۲۵۷). نخستین معابد یونانیان به سبب فقر جامعه از چوب و آجر ساخته می‌شد. قبل از قرن ششم، سنگ آهک توجه یونانیان را جلب کرد و حدود سال ۵۸۰ میلادی سنگ مرمر برای تزئینات و سپس برای نمای عمارت و در نهایت برای تمامی بنای معابد به‌کار رفت (دورانت، ۱۳۷۸، ص ۸۳۴). یونانی‌ها علاوه بر ستون‌گذاری از سنتوری در سردرها استفاده می‌کردند و اصل تقارن نیز در ساخت‌وسازها رعایت می‌شد؛ برای نمونه می‌توان به دروازه پروپالایا در مدخل ورودی آکروپولیس یا معبد آرتیمیس می‌توان اشاره کرد.

معماری یونانی، که به معماری مجسمه‌وار مشهور است، حجم بزرگی است که دورتادور آن را ستون‌هایی دربر می‌گیرد و دارای فضای اصلی مرکزی است که تمامی راه‌ها به این حجم ختم می‌شود (دوستی مطلق، ۱۳۸۸، ص ۹۲). ساختن معبد بر سکو و تأکید بر مسیر محور ورودی با پله‌هایی که به رواق منتهی می‌شوند از خواست‌های معماری رومی بود (زارعی، ۱۳۹۲، ص ۳۰۹) که نشان می‌دهد رومیان نیز

همانند یونانی‌ها، توجه ویژه‌ای به معابد خود داشتند. آنان نیز همانند یونانیان، در فضای ورودی از ستون‌ها و سنتوری استفاده می‌کردند. تعداد ستون‌هایی که رومیان استفاده می‌کردند کمتر از تعداد ستون‌هایی بود که یونانیان استفاده می‌کردند. همچنین سنتوری با یک طاق قوسی شکل در سردر استفاده می‌شد. اکثر مصالح به کاررفته سنگ ملاطی جدید بود که امروزه بتن نامیده می‌شود؛ چون به راحتی می‌توانستند در ساخت و سازها، به ویژه در ساخت سردرها از آن استفاده کنند.

معماری گوتیک در دوره‌ای متولد شد و قدم به عرصه جهان هنر گذاشت که آن را قرون وسطی و برخی نیز عصر ایمان نامیدند (زارعی، ۱۳۹۲، ص ۳۸۳). ترس از آتش‌سوزی به ساختن طاق‌های قوسی از سنگ یا آجر منجر شد. در این دوره، برای طراحی و ساخت درگاه ورودی از طاق‌های قوسی متعدد و نقش‌های برجسته استفاده می‌شده است. طاق‌های طاق قوسی شکل و نوک‌تیز شدند تا از این طریق، نوک طاقی‌هایی که از طول نامساوی بودند به ارتفاع مساوی برسند و سایر طاقی‌ها و شکل پنجره‌ها با قوس‌های طاقی شکل هماهنگی داشته باشند (دورانت، ۱۳۷۸، ص ۲۵۴۸).

در تاریخ ویل دورانت چنین آمده است: «برنللسکی در دیرهای سانتا کروچی برای خاندان باتسی نمازخانه زیبایی ساخت و در همان دیرها، ورودی شکوهمند مستطیلی ساخت که سبک آن برای صدهزار ورودی دیگر در عصر رنسانس سرمشق قرار گرفت» (دورانت، ۱۳۷۸، ص ۲۵۴۳). در این دوره، در ساخت سردرها از قوس‌های نیم‌دایره‌ای، سنتوری، بیرون‌رفتگی و از مصالحی مانند سنگ و آجر استفاده می‌شده است. رنسانس بر اصل تقارن تأکید دارد. یکی از عواملی که در ویژگی شهرهای یونانی تأثیر مستقیم داشت دسترسی به سنگ‌های عالی مرمر بود. مرمر، که جزئیات ظریفی بر روی آن نقش می‌بست، وسیله دستیابی معماری به کمال مطلوب خود بود (موریس، ۱۳۹۴، ص ۳۶). باروک آزادی از قوانین قراردادی مانند هندسه مسطح سکون، تقارن و نیز تضاد بین فضای داخل و خارج است (دوستی مطلق، ۱۳۸۸، ص ۹۴). نهضت باروک به رعایت قواعد، تناسب و نظم پایبند نیست و هنرمند دوره‌ی باروک در طراحی‌ها با تأکید بر احساسات خود عمل می‌کردند و عقل در اولویت اول هنرمندان این دوره نبوده است. طراحی سردر در این دوره، بیشتر بر تزئینات، پیکرتراشی‌ها و رنگ تأکید دارد و نمایانگر آرمانی مذهبی و سیاسی است.

جدول ۴: مبانی و ویژگی‌های سردر ورودی در سوابق جهانی

دوره	اصول و مبانی شکل‌گیری	ویژگی‌های طراحی	نمونه‌ها و مصادیق
یونان باستان	خلق فضاهای ورودی مجسمه‌گونه؛ تحت تأثیر طبیعت؛ رعایت اصل تقارن	دارای جلوخان به همراه تعدادی ستون برای تأکید؛ استفاده از مرمر؛ استفاده از سنتوری	معبد آکروپلیس
روم	الحاق ورودی به فرم مادر	دارای ستون و سنتوری با تزئینات؛ استفاده از سنگ و بتن	معبد پانتئون
گوتیک	تداوم فضایی بین فضای درون و برون	بیان شکوه و عظمت با ارتفاع بسیار و نقوش برجسته؛ استفاده از سنگ و آجر؛ بهره‌گیری از نقوش برجسته	کلیسای سنت شاپل
رنسانس	احیای سنن کلاسیک با تأکید بر مرکزیت	طراحی صلیب‌گونه با طاق و گنبد مرکزی؛ استفاده از سنگ و آجر؛ دارای سنتوری	ویلا روتوندا
باروک	هندسه ناقلیدسی و فراکتال؛ تخطی از قوانین قراردادی هندسی؛ تأکید بر احساسات	به‌کارگیری منحنی برای تنوع و حس نشاط در پلان و نما و جزئیات معماری؛ استفاده از تزئینات؛ نشان‌دهنده آرمان‌ها	ویلا بادتر
مدرن	توجه به عملکرد استفاده از فناوری؛ یکسان‌سازی؛ بی‌توجهی به فرهنگ و زمینه؛ معماری موزه‌ای	نبود تزئینات و بهره‌مندی از فناوری نوین برای سهولت ارتباط فضای درون و برون	منزل دکتر کروچت
پست‌مدرن	توجه به فرهنگ، اقلیم، نشانه و نمادها	انسان‌گرا و دعوت‌کننده؛ خلق تزئینات	منزل مادر وتوری

جدول ۵: خلاصه اصول و ویژگی‌های سردرها در تاریخچه جهانی از گذشته تا عصر حاضر (زکی زاده و زکی زاده، ۱۳۹۴)

ویژگی‌های عملکردی فضای ورودی و سردر شهرهای قدیم	ویژگی‌های ادراکی فضای ورودی و سردر شهرهای قدیم
برقراری ارتباط فیزیکی بین دو فضا از طریق عنصر دروازه	دعوت کردن (به دلیل عملکرد اجتماعی و پویایی فضای باز مقابل دروازه شهر)
تأمین امنیت و نظارت بر ارتباطات از طریق برج و بارو	هویت بخشیدن (اهمیت دادن به دروازه و تزئینات آن و شاخص کردن دروازه شهر)
ارتباطات از طریق دروازه‌ها که در امتداد راه‌های اصلی شهر قرار داشتند و به مرکز شهر متصل می‌شدند.	برانگیختن حس ورود (عبور از دروازه در حکم مرز جداکننده دو فضا)
(کتیبه‌هایی که بر سر دروازه ورودی‌های مهم نوشته می‌شد)	معرفی شهر آماده‌ساختن برای درک فضای جدید (فضای باز مقابل دروازه و فعالیتی که در فضای مجاور آن جریان داشت)
حضور فضای ورودی در فعالیت‌های روزمره شهر از طریق فضاهای باز تعریف شده در مقابل دروازه‌ها	برقراری ارتباط ادراکی و بصری بین دو فضا (وجود دروازه و فعالیتی که در فضای مجاور آن جریان داشت)

گونه‌شناسی فضاهای ورودی

با توجه به بررسی‌ها و مطالعات اسنادی انجام شده، سردرها با توجه به مؤلفه کارکردی به هفت دسته مسکونی، اداری، نظامی، ورزشی، مذهبی، تجاری و جهانگردی و پذیرایی تقسیم می‌شوند. در این تقسیم‌بندی در گونه عملکرد مسکونی، سردرها به گونه‌های ویلایی، مجتمع مسکونی، برج مسکونی و بافت مسکونی تقسیم می‌شوند. از مشخصات آن‌ها می‌توان به محرمیت فضاهای خصوصی دارای عقبگرد و نمایانگر باورها و اعتقادات اشاره کرد. از الزامات طراحی آن‌ها می‌توان به استفاده از المان‌های متناسب با کاربری مسکونی، ایجاد محرمیت، زیبایی و به‌کارگیری مصالح بومی اشاره کرد. دسته دوم مربوط به کاربری‌های اداری است که می‌توان به شرکت‌ها، سازمان‌ها و وزارتخانه‌ها اشاره کرد. الزامات طراحی این کاربری‌ها عبارت است از: استفاده از المان متناسب با کاربری اداری، نشانه در انواع سطوح مدنظر، و جهت‌دهی به ورود مراجعان. از مشخصات طراحی سردرها برای کاربری‌های نظامی می‌توان به بیانگر کنترل و نظارت بسیار شدید به همراه دیوارهای بلند و سیم خاردار، برقراری ارتباط فیزیکی بین دو فضا، و تأکید آن بر گذر و انتقال اشاره کرد. از الزامات طراحی سردر برای کاربری‌های ورزشی توجه به ورود و خروج، سامان‌دهی فضای ورودی برای ورود جمعیت، تخصیص چند در ورودی به منظور ورود، طراحی المانی در پیش فضا، معرف استادیوم را برشمرد (جدول ۶).

سردرها از لحاظ نوع و گونه در مؤلفه مقیاس شش بررسی شده‌اند. سردرها از لحاظ کارکرد و به لحاظ مقیاس نیز به ۳ دسته شهری، محلی و ابنیه تقسیم‌بندی شده‌اند. مقیاس شهری نیز تقسیم‌بندی می‌شود که دارای الزامات طراحی مانند طراحی شده، دارای تابلو مشخصات، آستانه کنترل، دارای فضای باز و سبز، کاربری‌های تفریحی و خدمات ضروری به مسافران است. محلات شامل گونه‌های زیرمحل، محل، ناحیه، منطقه، و شهر است که مشخصاتی مانند غریب‌گزیدن، ایمنی، خوانایی، و هویت دارند. مجموعه ساختمانی خود نیز به سه دسته مجموعه ساختمانی مثل بیمارستان، ساختمان‌های بزرگ مثل آسمان‌خراش‌ها، ساختمان‌های مسکونی مانند منازل مسکونی تقسیم می‌شوند. از الزامات طراحی سردرهای مجموعه ساختمانی می‌توان به طرح معماری ایده‌محور و نمادین، مجموعه شهری (مانند مجتمع‌های تجاری)، فضای باز، قابلیت نظارت و کنترل، ایجاد گشودگی، حفظ محرمیت، برقرارکننده حس آرامش و هویت‌مند بودن اشاره کرد.

جدول ۶: گونه‌شناسی سردرها از لحاظ کارکردی

عملکرد	گونه‌ها	مشخصات	الزامات طراحی	تصویر / کروکی
مسکونی	ویلائی، مجتمع مسکونی، برج مسکونی، بافت مسکونی	بیانگر محرمیت و فضاهای خصوصی دارای عقب‌گرد؛ نمایانگر باورها و اعتقادات	استفاده از المان متناسب با کاربری مسکونی؛ ایجاد محرمیت؛ زیبایی؛ به‌کارگیری مصالح بومی	
اداری	شرکت، سازمانی، وزارتخانه	بیانگر فضایی عمومی؛ نیمه‌عمومی و نیمه‌باز	استفاده از المان متناسب با کاربری اداری؛ نشانه در انواع سطوح مدنظر؛ جهت‌دهی به ورود مراجعان	
نظامی	ساختمان‌های نظامی؛ پادگان‌های نظامی؛ سایت‌های نظامی و امنیتی	بیانگر کنترل و نظارت بسیار شدید به همراه دیوارهای بلند و سیم خاردار؛ برقراری ارتباط فیزیکی بین دو فضا؛ تأکید آن بر گذر و انتقال	توجه بر ملاحظات پدافند عامل و غیرعامل	
ورزشی	ساختمان‌های ورزشی؛ استادیوم‌ها	دارای ارتفاع بلند؛ نشانه شهر و جاذب جمعیت	توجه به ورود و خروج؛ سامان‌دهی فضای ورودی برای ورود جمعیت؛ تخصیص چند در ورودی برای طراحی المانی در پیش‌فضا؛ معرف استادیوم	
مذهبی	مساجد؛ مصلی؛ آرامگاه‌ها/ حرم‌ها	بیانگر دین و عقاید مردم	معرف فضای فرهنگی سطح عملکرد؛ استفاده از خطوط اسلامی؛ استفاده از سبک معماری بومی	
تجاری	پاساژ؛ مال؛ بازار تاریخی	دعوت‌کننده جمعیت؛ بیانگر کاربری‌های تجاری	توجه به شرایط اقلیمی؛ تخصیص پیش‌فضا؛ توجه کیفیت دعوت‌کنندگی با بهره‌گیری از رنگ و مصالح	
جهانگردی و پذیرایی	هتل؛ متل؛ رستوران؛ مهمانسرا	بیانگر فضای عمومی؛ نشانه شهری؛ حس دعوت‌کنندگی بالا؛ هویت بخشی به شهر؛ نشانگر سطح فرهنگ و رفاه شهر	ایجاد وحدت همراه با تنوع؛ طراحی المان مختص کاربری مدنظر؛ استفاده از مصالح بومی منطقه؛ تخصیص فضای باز	

جدول ۷: گونه‌شناسی سردرها از لحاظ مقیاس

مقیاس	مشخصات	ویژگی‌های کالبدی، مدیریتی	تصویر / کروکی	
شهری	دروازه	سردر ورودی شهر و سردر ورودی برخی اماکن با عملکرد فرامنطقه‌ای معرف شهرند و حتی می‌توانند به‌عنوان نماد در سطح کشوری نمود یابند.	طراحی شده؛ دارای تابلوی مشخصات؛ آستانه و کنترل	
	ورودی نمادین	سردرهای ورودی شهر از نمونه سردر در مقیاس شهری به‌شمار می‌روند	دارای فضای باز و سبز؛ کاربری‌های تفریحی و خدمات لازم به مسافران	
محله / بافت	زیرمحله، محله؛ ناحیه، منطقه شهری؛ شهر	غریب‌گز بودن؛ ایمنی؛ خوانایی؛ هویت	تنگ‌بودن ورودی؛ فقدان دید مستقیم به داخل محله	
	مجموعه ساختمانی	مجتمع مسکونی؛ مجتمع‌های تجاری/ تفریحی؛ کاخ‌ها؛ بیمارستان	طرح معماری ایده‌محور و نمادین؛ مجموعه شهری (مانند مجتمع‌های تجاری)؛ دارای فضای باز؛ قابلیت نظارت و کنترل	
بنا (مجموعه ساختمانی)	ساختمان بزرگ	آسمان‌خراش‌ها؛ بناهای بلندمرتبه؛ مدارس راهنمایی و دبیرستان؛ مساجد؛ سوپرکلینیک	سردرهای ورودی ابنیه معرف نوع کاربری و عملکرد مکان خود هستند؛ ایجاد گشودگی	
	ساختمان کوچک	منازل مسکونی (حیاط‌نشین) و خانه‌های ویلایی؛ مهدکودک؛ درمانگاه؛ داروخانه	حفظ محرمت، برقرارکننده حس آرامش و هویت‌مند بودن	

بحث و نتیجه‌گیری

فضاهای ورودی یکی از مهم‌ترین بخش‌های ساختمان‌ها، مجموعه‌های کاربری‌های عمومی و شهرهاست که علاوه بر کارکرد تردد، کنترل و نظارت، هویت آن مجموعه را نشان می‌دهد. در گذشته، اغلب شهرها و بناهای عمومی از فضاهای ورودی شامل سردرهای با تشخیص و هویت بصری و فرهنگی برآمده از زمینه بومی بوده‌اند. در دوره معاصر نیز فضاهای ورودی اغلب برای مجموعه کاربری‌های بزرگ شهری طراحی و احداث می‌شوند. اما بسیاری از فضاها و بناهای شهری فاقد ورودی طراحی شده هستند که موجب ناخوانایی و تشخیص‌نداشتن فضا و بنا می‌شود. از این‌رو این پژوهش با هدف بازشناسی ضرورت‌ها، گونه‌ها و ویژگی‌های سردر در معماری و شهرسازی ایران است. به همین منظور، روش تحقیق در این پژوهش از نوع کیفی با رویکرد توصیفی - تحلیلی است که با شیوه‌های مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی و پژوهش

میدانی انجام می‌شود. فرایند انجام تحقیق به این صورت است که پس از طرح مسئله و ضرورت آن به واژه‌شناسی، گونه‌شناسی، بررسی تحلیلی ویژگی‌های سردرها از گذشته تا معاصر در جهان و ایران پرداخته شده در این پژوهش، با استفاده از تحلیل پیشینه پژوهشی نشان می‌دهد که پژوهش‌های موجود در حوزه فضاهای ورودی شهر و ورودی بنا بوده است. پژوهشگران در مقیاس شهری به عملکرد و در مقیاس معماری به فرم تمرکز و تأکید داشته‌اند. فضاهای ورودی فراتر و بیشتر از فضا و کالبدی صرف بوده و از مؤلفه‌های متعددی برخوردار است. این امر در مورد بناها و کارکردهای عمومی از جمله ادارات به دلیل مقیاس بزرگ و تعداد زیاد مراجعان اهمیت مضاعفی دارد. فضای سردر به عنوان بخشی از فضای ورودی، علاوه بر این که نقش مهمی در معرفی اماکن شاخص دارد با داشتن معیارهای طراحی از جمله جلوه بصری بی‌نظیر می‌تواند به منزله نشانه حتی در سطح ملی مطرح شود؛ بنابراین تا حد امکان باید در ساخت سردر به اصول، کیفیت‌ها و معیارهای طراحی توجه شود؛ چراکه بی‌توجهی به معیارهای طراحی موجب می‌شود نه تنها سردر فضای ورودی معرف خوبی برای نوع کاربری و عملکرد یک مکان نباشد، بلکه سردر قابلیت‌ها و خصوصیات لازم برای تبدیل شدن به نشانه شهری و نماد ملی را نداشته و حس تعلق خاطر به مکان کم‌رنگ شود.

طراحی و ارزیابی مطلوبیت هر سردر باید در مؤلفه‌ها و از طریق معیارهایی انجام شود. این مؤلفه‌ها عبارت‌اند از: فضایی - کالبدی، دسترسی و حرکت، مدیریتی، اجتماعی و فرهنگی، و منظر شهری. معیارهای مربوطه عبارت‌اند از: قدمت و پیشینه تاریخی، اجتماع‌پذیری و رویدادمداری، امنیت و ایمنی مراجعان، سهولت دسترسی سواره و پیاده، آرامش و آسایش مراجعان، نشانه و نماد قوی، انتقال پیام، زیبایی، خوانایی، هویت‌بخشی، خاطره‌انگیزی، سرزندگی و مکان‌یابی مطلوب. گفتنی است که معیارهای مربوطه وزن‌ها و ضریب اهمیت متفاوتی دارند که این ضرایب بسته به نظر پرسش‌شوندگان تعیین و در ارزیابی سردرها لحاظ می‌شوند و در پژوهش حاضر معیارهای هویت‌بخشی، نشانه و نماد قوی، سهولت دسترسی، ایمنی و امنیت از وزن نسبی بالاتری به نسبت سایر معیارها بهره‌مندند. با توجه نتایج حاصل شده از پژوهش حاضر، می‌توان نتیجه گرفت که باید در طراحی فضاهای ورودی به ابعاد، کیفیت‌ها و الزامات طراحی تدوین توجه و از آن‌ها استفاده شود. بدین منظور پیشنهاداتی در این راستا ارائه می‌شود:

- اجتناب از توجه صرف به فرم سردر و ضرورت توجه به سایر مؤلفه‌های دسترسی، مدیریتی، عملکردی و منظر شهری و معیارهای مربوطه در طراحی فضاهای ورودی کاربری‌های بزرگ مقیاس.
- ضرورت توجه و نظارت به طراحی فضاهای ورودی با توجه به چارچوب طراحی فضاهای ورودی مذکور برای مهندسان مشاور معماری و شهرسازی، برنامه‌ریزان و طراحان و مدیران شهری.
- ضرورت توجه به تمامی ابعاد و جنبه‌های طراحی فضاهای ورودی و کیفیت‌های مربوطه و اجتناب از توجه صرف به جنبه فرمی و کالبدی که به کارایی ضعیف و پاسخ‌گونی‌بودن آن منجر می‌شود.
- توجه به ادراک کاربران در فرایند طراحی و اعمال نظریات آن‌ها در طراحی مجموعه ورودی، به گونه‌ای که از تمامی جنبه‌ها و کیفیت‌های طراحی اثری موفق و مطلوب ارائه شود.
- طراحی فضاهای ورودی در مقیاس شهر (ورودی شهرها)، به ویژه شهرهای بزرگ، نیازمند فرایندی جامع‌تر است که عبارت است از: توجه به حوزه بلا فصل در سامان‌دهی کاربری‌های ناسازگار، تشکیل کاربری‌های گردشگری، تفرجگاهی، فرهنگی و خدماتی در کنار ایجاد حس رسیدن و حضورپذیری و نمادین و خاطره‌انگیزی بودن فضای ورودی شهری.
- ابعاد و کیفیت‌های استخراج شده می‌تواند در سامان‌دهی و طراحی مجموعه کاربری‌های عمده شهری، به ویژه مجموعه‌های آموزشی، درمانی، صنعتی، تجاری و ... استفاده شود.
- استفاده از زمینه‌ها و الگوهای بومی ایرانی در طراحی منظر فضاهای ورودی به ویژه منظر زمین و فرم بیرونی سردرها.

منابع

- اسلامی، سیدیحیی، دهبندی، رامین و چراغ مکانی، هلاله (۱۳۹۶). گونه‌شناسی ورودی در معماری عملکرد و کالبد. سومین همایش ملی معماری، عمران و شهرسازی، تهران.
- افزادی، کاظم (۱۳۹۵). گونه‌بندی شیوه طراحی و ساخت درب‌ها و سردرهای بافت تاریخی رشت از دوره قاجار تاکنون. نشریه پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۷(۱۵)، ۲۱۸-۲۰۳.
- بهزادفر، مصطفی (۱۳۸۶). هویت شهر. تهران: انتشارات نشر شهر.
- بهزادفر، مصطفی، عین‌اللهی، کاوه، کوه‌کن، آلاله، بدیعی، آزاده، غنی، فریده، مهرآرا، عابدی، محمدمهدی و مرادیان، محدثه (۱۳۹۹). اصول طراحی دالان‌های دروازه‌ای شهر. تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۶). مقالاتی در باب مفاهیم معماری و طراحی شهری. تهران: انتشارات شهیدی.
- پیرنیا، محمدرکیم (۱۳۸۴). سبک‌شناسی معماری ایرانی. تهران: انتشارات سروش دانش.
- ترابی، زهره و سیما، یلدا (۱۳۹۳). طراحی ورودی شهر با رویکرد هویت بخشی به فضاهای شهری، نمونه موردی: ورودی شهر زنجان. نشریه مدیریت شهری، ۱۳(۳۶)، ۱۰۳-۸۳.
- زارعی، محمد ابراهیم (۱۳۹۲). آشنایی با معماری جهان. تهران: انتشارات فن‌آوران.
- زارعی، محمد ابراهیم (۱۳۹۶). معماری ایران از عصر صفوی تا عصر حاضر. تهران: انتشارات سمت.
- چلونگریان، رامین و عسکری، نظام و واصفیان، فرخنده و کلاهدوزان، ندا (۱۳۹۴). بررسی الگوهای معماری ورودی در خانه‌های سنتی ایرانی و ارائه راهبرد در بقای ورودی خانه‌های معاصر. دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی، تهران.
- خادمی، مسعود و رفیعی جوزم، رضا (۱۳۸۸). بررسی مؤلفه‌های کیفیت محیط در فضای ورودی شهرها. نشریه آبادی، ۱۹(۶۱ و ۶۲)، ۸۴-۸۹.
- دوستی مطلق، پیوند (۱۳۸۸). بررسی تاریخچه ورودی. نشریه آرمانشهر، ۲(۲)، ۹۱-۱۰۴.
- داودپور، زهرا و مغاره، وحید (۱۳۸۸). ضوابط ارزیابی نقش و کارکرد دروازه و فضای ورودی شهرها. نشریه آبادی، ۱۹(۶۱ و ۶۲)، ۷۶-۸۳.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت‌نامه علی اکبر دهخدا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- دورانت، ویلیام جیمز (۱۳۷۸). تاریخ تمدن. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- راستجو، سیده سولماز و بمانیان، محمدرضا (۱۳۹۸). گونه‌شناسی ساختار فضایی خانه معاصر ایرانی با تکیه بر حریمیت و سلسله مراتب. نشریه هنرهای زیبا، ۲۴(۲): ۵۸-۲۹.
- زکی‌زاده، فرزانه و زکی‌زاده، فرحناز (۱۳۹۴). سامان‌دهی ورودی شهر با رویکرد برنامه‌ریزی شهری. همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران، تهران.
- سلطان‌زاده، حسین (۱۳۷۲). فضاهای ورودی در معماری سنتی ایران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- علی‌الحسابی، مهران و قربانی، ابوالفضل (۱۳۹۳). بررسی ویژگی‌های فضای ورودی به عنوان مفصل و حریم بصری در عرصه‌های عمومی مجاور. نشریه پژوهش‌های علمی معماری اسلامی، ۲(۵)، ۸۷-۱۰۸.
- عمید، حسن (۱۳۶۲). فرهنگ فارسی عمید. تهران: انتشارات امیرکبیر.

- غفوریان، میترا، پی‌سخن، مینا و حصاری، الهام (۱۳۹۶). گونه‌شناسی سازمان فضایی و سلسله مراتب ورود در خانه‌های ایرانی با تأکید بر محرمیت. نشریه برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، ۲(۳)، ۱۲۹-۱۴۴.
- فلاح‌فر، سعید (۱۳۸۸). فرهنگ واژه‌های معماری سنتی ایران. تهران: انتشارات کاوش‌پرداز.
- قاسمی، مروارید (۱۳۸۳). اهل کجا هستیم؟ هویت بخشی به بافت‌های مسکونی. تهران: انتشارات روزنه.
- قریب، فریدون (۱۳۸۲). ضوابط سامان‌دهی و معیارهای طراحی شهری برای مبادی ورودی شهرها. نشریه هنرهای زیبا، (۱۵)، ۴۱-۲۸.
- گاردنر، هلن (۱۳۸۱). هنر در گذر زمان. تهران: انتشارات نقش جهان.
- گیریشمن، رومن (۱۳۷۲). ایران از آغاز تا اسلام. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- معین، محمد (۱۳۹۱). فرهنگ فارسی. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- موریس، جیمز (۱۳۹۴). تاریخ شکل شهر تا انقلاب صنعتی. تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- روبی، آندراس (۱۳۸۸). فضاهاى درگاهى (از ورودى تا فرهنگ انتقال). نشریه معمار، ۱۲(۵۹)، ۲۰-۱۶.
- حائزى مازندرانی، محمدرضا (۱۳۸۸). خانه فرهنگ طبیعت (بررسی معماری خانه های تاریخی و معاصر به منظور تدوین فرآیند و معیارهای طراحی خانه). تهران: انتشارات مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- Elkhhayat. A. (2015). Underground Architecture. *Journal of Modern Education Review*, 5(4), pp. 428-436

The Studying of Entrance Spaces and Their Typology in Terms of Scale and Performance Over Time

Asghar Molaei¹, Mohammad Reza Ezzati Mehr², Alireza Dadashpour³

Abstract

Entrance spaces are one of the most important parts of buildings, public utility complexes, and cities, which, in addition to the function of traffic, control and supervision, show the identity of that complex. In the past, most cities and public buildings had entrance spaces with distinctive visual and cultural identities derived from the native context. Entrance spaces are designed and built in the contemporary era, especially for extensive urban uses. But many urban spaces and buildings need a designed entrance, which causes illegibility and a lack of individuality in the space and building. Therefore, this research aims to identify the needs, types, and characteristics of the headstone in architecture and urban planning, and it is done with the descriptive and analytical research method. The research results show that the headstones were built in different eras for identification, readability, sense of entrance, message transmission, sense of belonging, and symbolism. The header space as a part of the entrance space, in addition to having an essential role in introducing prominent places, with design criteria including a unique visual effect, can be considered as a sign even at the national level; Therefore, as much as possible, attention should be paid to the principles, qualities and design criteria in the construction of the entrance, because neglecting the design criteria will cause not only the entry space entrance not to be a good representative for the type of use and function of a place, but also the necessary capabilities and characteristics to become an urban and national symbol and also the sense of belonging to the place becomes weak.

Keywords: Typology, Entrance space, Facade, Function

1. Associate Professor of Architecture and Urban Planning, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran (Corresponding Author); a.molaei@tabriziau.ac.ir

2. Master student in Urban Design, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

3. Master student in Urban Design, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran